

НАСТАВНИК КАО ПЕРСОНАЛИЗУЈУЋИ ФАКТОР УСПЈЕШНЕ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈЕ НАСТАВЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

TEACHER AS A PERSONAL FACTOR OF SUCCESSFUL INDIVIDUALIZATION TEACHING NATURE AND SOCIETY

Драгана Радивојевић

Резиме: Индивидуализација наставе има значајну улогу у унапређивању и рационализацији наставе природе и друштва. Њеном примјеном ученик, као појединац, има оптималне услове за развој, напредовање и формирање властите личности.

Ниво остваривања индивидуализације наставе природе и друштва и начин који се у наставној пракси спроводи условљен је низом чинилаца. Неопходно је сагледати промјене услова у оквиру којих ће се развијати индивидуализација, успоне и ограничења научно-теоријских утемељења, дидактичко-методичких специфичности иновативних, нових облика, модела, варијанти и начина индивидуализације наставе природе и друштва и њихов ефекат на побољшање образовно-васпитног рада.

Предмет рада односи се на потребу да се формулишу наставничке компетенције и сагледа њихов допринос квалитету образовања ученика у циљу остваривања успјешне индивидуализације у настави природе и друштва.

Посебан осврт дат је на стручне способности и особине личности наставника које га чине професионално компетентним у примјени различитих модела индивидуализације наставе, а односе се на: познавање модела индивидуализације и диференцијације наставе природе и друштва; компетенције наставника; иновативност и креативност наставника; комуникативне способности наставника; познавање ученика и задовољавање одговарајућих материјално-техничких услова.

Кључне ријечи: индивидуализација и диференцијација, компетенције, иновативност и креативност, комуникативне способности, познавање ученика, материјално-технички услови.

***Abstract:** The individualization of teaching has an important role in improving and streamlining course of nature and society. Its application the student as an individual has the optimum conditions for the development, promotion and the formation of his personality.*

The level of implementation of individualization of teaching natural science and the way in implementing teaching practice is conditioned by a number of factors. It is necessary to consider changes in conditions in which it will develop individualization, successes and limitations of scientific and theoretical foundation, didactic and methodological characteristics of innovative, new designs, models, variants and methods of individualization of teaching natural science and their effect on the improvement of educational work.

The object of labor is the need to formulate and analyze the teaching competence of their contribution to the quality of education students in order to successfully individualization in teaching of nature and society.

Particular emphasis was paid to professional skills and personality traits of teachers that make it professionally competent in the application of different models of individualization of teaching, and

relate to: knowledge of the essence of the model of individualization and differentiation of teaching natural science, competence of teachers, innovation and creativity of teachers, teachers' communication skills, knowledge of students and to meet the appropriate material and technical conditions.

Key words: *individualization and differentiation, competence, innovation and creativity, communication skills, knowledge of students, material and technical conditions.*

УВОД

Настава природе и друштва је веома сложена по својој програмској структури. Комплексност се огледа са становишта разноврсности садржаја: географских, историјских, социолошких, еколошких, затим садржаји о биотичким и абиотичким системима, саобраћајном васпитању, васпитању за хумане односе међу људима и сл. Таква структура захтијева интердисциплинаран приступ са циљем стварања јединственог погледа на појаве у природи и друштву. Будући да се међу ученицима испољавају велике разлике приликом упознавања природних и друштвених појава (Кундачина, 1995), јавља се и потреба за измијењеном структуром наставних часова, рационалнијом примјеном метода, поступака, техника и извора знања.

Индивидуализација наставе има значајну улогу у унапређивању и рационализацији наставе природе и друштва. Њеном примјеном ученик, као појединац, има оптималне услове за развој, напредовање и формирање властите личности.

У нашој наставној пракси, настава природе и друштва пружа велике могућности за превазилажење недостатака традиционалне наставе и даје одговор на захтјеве савремене школе. Наиме, сама природа и њена непосредна стварност, али и друштвена средина је најбоље очигледно наставно средство које даје могућност усмјеравања наставе према методама активног учења. То условљава и низ промјена у наставном процесу. У том смислу „ријеч је о организацији наставе на знатно флексибилнијој основи у оквиру које ће се тежиште помјерити од колективног поучавања ка индивидуализованом ангажовању рада и учења“ (Мијановић, Н., 2009, стр. 795).

Ниво остваривања индивидуализације наставе природе и друштва и начин који се у наставној пракси спроводи условљен је низом чинилаца, а један од најзначајнијих се односи на *улогу наставника*.

УЛОГА НАСТАВНИКА У ОСТВАРИВАЊУ УСПЈЕШНЕ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈЕ НАСТАВЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Наставник је веома значајан фактор у процесу индивидуализације наставе уопште, па тако и наставе природе и друштва. Од његове стручне

оспособљености и особина личности које га чине професионално компетентним у успјешној примјени различитих модела индивидуализације наставе зависи и степен индивидуализације наставе.

Ослањајући се на учење П. Јанковића (2000) можемо говорити о сљедећим особинама наставника од значаја за успјешну индивидуализацију у настави природе и друштва:

- *познавање природе и суштине појединих модела индивидуализације и диференцијације наставе природе и друштва;*
- *компетенције наставника;*
- *иновативност и креативност наставника;*
- *комуникативне способности наставника;*
- *познавање ученика и*
- *задовољавање одговарајућих материјално-техничких услова, посебно образовних технологија.*

ПОЗНАВАЊЕ СУШТИНЕ МОДЕЛА ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈЕ И ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ НАСТАВЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Основни циљ савремене наставе природе и друштва јесте да настава буде организована тако да сви ученици напредују према својим способностима, без обзира на разлике које се огледају у: интелектуалним способностима, когнитивном стилу, искуству, мотивацији, аспирацијама, склоностима, поступку стицања знања и сл. Приближавање наставе овом циљу постиже се примјеном различитих модела индивидуализације наставе који се својим циљевима, задацима, начином организације, програмским садржајима и другим рјешењима прилагођавају ученицима.

Погодни модели за индивидуализацију у настави природе и друштва су: настава различитих нивоа сложености, проблемска настава и учење путем откривања са диференцираним задацима, програмирана настава (са разгранатим програмом), образовни рачунарски софтвери и сл. Суштина овако организоване наставе је да се наставни садржаји интерпретирају cjеловито али са диференцираним приступом њиховој реализацији, при чему до изражаја долази стручност наставника и његова специфична улога која се огледа у: добром познавању наставних садржаја природе и друштва, способности састављања индивидуализованих материјала за учење по различитим моделима и способност диференцирања ученика према одговарајућим критеријумима. То захтијева перманентно образовање и ангажовање у сфери планирања, програмирања, организовања, координисања, истраживања, савјетовања и вредновања рада ученика.

Са становишта избора садржаја, односно могућности диференцијације наставне грађе, за индивидуализацију наставе природе и

друштва потребно је бирати квалитетне садржаје који ће најсврсисходније подстицати развој ученика различитих сазнајних и других способности.

У том смислу неопходно је знати „шта је за једну научну област битно, а шта није; шта у тој науци није спорно, а шта је још недовољно изучено; шта чини суштину структуре сазнања те науке; у ком правцу се смера наредним истраживањима; шта карактерише методологију те научне дисциплине, а што би се могло применити у настави итд“ (Јанковић, П., 1998, стр. 46).

Добрим познавањем структуре, значаја и дубине наставне грађе, наставику се отварају бројне могућности дидактичко-методичких трансформација наставних садржаја. Међутим, у савременој настави природе и друштва заснованој на принципима индивидуализације није довољно индивидуализовати и диференцирати само садржаје, него и циљеве, методе и поступке, као и вријеме за рад и инструменте евалуације индивидуалних постигнућа.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ НАСТАВНИКА

Једна од најважнијих претпоставки успјешне примјене и остваривања индивидуализације наставе природе и друштва у вези је са *компетенцијом наставника*.

Компетенција је ријеч латинског поријекла (*competentia*) и означава надлежност, мјеродавност, способност, поље рада неког надлештва (Вујаклија, 1991). У том смислу, компетенције наставника у настави природе и друштва се односе на његову стручну оспособљеност и посједовање одговарајућих особина (знања, вјештина и вриједносних ставова) за успјешно остваривање циљева и задатака наставе.

Рое (R. A. Roe, 2002) суштину компетенција своди на научену способност да се неки задатак, дужност или улога адекватно изврши.

Компетенције представљају скуп знања, вјештина и вриједности које могу бити примијењене у стварним животним ситуацијама као нужност сваком појединцу да би могао дјеловати као успјешан члан заједнице (Key Competencies, 2002).

Појам компетенција у ширем смислу „представљају одређене способности, знања, вештине, искуство и вредности које чине оспособљеност појединца да успешно извршава појединачне задатке и улоге“ (Ђурић, Ђ., 2009. стр 901.).

Колики ће степен индивидуализације у наставном процесу бити остварен зависи „од нивоа дидактичко – методичке и стручне оспособљености учитеља, односно од његове стручне компетентности“ (Јанковић, П., 2000, стр. 208).

Стручна оспособљеност наставника веома је важан основ за организацију диференцијације и индивидуализације наставе природе и друштва, а особине које у том процесу долазе до изражаја су:

- *способност познавања индивидуалних и групних карактеристика ученика, како на теоријском, тако и на практичном нивоу;*
- *интелектуалне способности;*
- *стваралачко мишљење;*
- *способност предвиђања различитих реакција ученика и подстицања радозналости, тежње за постигнућем, самоиницијативе, упорности, позитивних ставова према учењу и раду;*
- *емпатијске способности, односно уважавање не само опитних и заједничких, ваћ нарочито посебних (специфичних) потреба и интересовања ученика, као и унутрашње мотивације;*
- *комуникативне способности;*
- *добра упућеност у структуру, обим и дубину наставних садржаја као и могућност интеграције сродних садржаја више наставних предмета ради њихове што квалитетније дидактичко-методичке трансформације и прилагођавања индивидуалним карактеристикама појединачног ученика, а у складу са циљевима и задацима наставе;*
- *способност анализе у фази раздвајања битног од небитног;*
- *способност синтезе при повезивању дијелова у тематску ијелину;*
- *смисао за систематичност и поступност у раду;*
- *способност примјене различитих, постојећих, облика индивидуализације;*
- *способност стварања и успјешне примјене различитих, самостално креираних облика наставне индивидуализације и диференцијације;*
- *способност примјене информационе технологије;*
- *способност стварања ведре и радно-подстицајне климе у разреду, као и способност да личним примјером дјелује на формирање система вриједности и развоја позитивних особина личности и др.*

Наведене су само неке особине наставника које га чине компетентним за професионалне активности и улоге.

Значајан допринос операционализацији компетенција код нас дао је Ненад Сузић који је развио модел *Двадесет осам компетенција за XXI вијек* (Сузић, 2005) у коме шире расправља о четири групе компетенција: когнитивним, емоционалним, социјалним и радно-акционим.

ИНОВАТИВНОСТ И КРЕАТИВНОСТ НАСТАВНИКА

Сваки наставник који жели да модернизује свој рад мора да прихвата иновације и да их смишљено и организовано спроводи.

У *Педагошкој енциклопедији* иновације се дефинишу као „сврхисходан напор за комплексним усавршавањем васпитно-образовног процеса, уношење нових елемената са становишта циљева, садржаја, метода облика и васпитно-образовних техника“ (*Педагошка енциклопедија* 2, 1989, стр. 271).

О иновацијама су писали бројни наши аутори: Мандић, П. (1972), Ничковић, Р. (1984), Ђорђевић, Ј. (1996), Милијевић, С. (1999), Илић, М. и Давидовић, Љ. (1998), Митић, В. (1999), Вилотијевић, М. и Вилотијевић, Н. (2008) и др. Они на различите начине дефинишу појам иновација, али је суштина да су иновације важан чинилац даљег развоја образовања и фактор подизања квалитета наставе.

П. Мандић (1972) наглашава материјалне и моралне чиниоце у остваривању иновација. Он иновације одређује као синхронизовани систем педагошких, организационих, друштвених и економских мјера које су усмјерене ка подизању квалитета васпитно-образовног рада, уз рационално коришћење кадрова, времена и креативности наставника и ученика.

Ј. Ђорђевић (1996) истиче појмове суштинских, оригиналних, специфичних и планираних промјена као основних одредница иновација у настави.

С. Милијевић (1999) иновације дефинише као „оригиналне и специфичне промене које доприносе рационалности, модернизацији и ефикасности наставног процеса“ (Милијевић, С., 1999, стр. 18).

М. Вилотијевић и Н. Вилотијевић (2008) иновације које се уносе у педагошки рад школе дефинишу као „прогресивне, развојне, научно утемељене промене у дидактичко-методичкој организацији наставе које се, као релативно нове, појављују у наставном процесу“ (Вилотијевић, М. и Вилотијевић, Н., 2008, стр.12).

Сагледавајући савремена схватања иновација можемо рећи да се иновације у настави природе и друштва огледају у мијењању постојећег начина рада како би се настава ускладила са захтјевима будућности. Оне су у функцији ефикасног постизања оних циљева наставе који су усмјерени ка будућем самоостваривању ученика.

Индивидуализација наставе природе и друштва је иновација сама по себи и од наставника захтијева одређени степен способности, али и заинтересованости за унапређивање рада, јер иновирање нема сврхе без иновирања метода, поступака и начина рада.

Нису сви наставници једнако отворени према иновацијама, тако да велику пажњу теоретичара и практичара привлачи питање *прихватања и ширења иновација*.

В. Митић (1999) истиче да се о прихватању иновација говори онда када их прихвата појединац, а о ширењу онда када их прихвата нека друштвена група. Овај аутор даље наводи идеалне типове усвојилаца

иновација с обзиром на темпо прихватања. У том смислу постоје: *иноватори, рани усвајачи, претходници, потоња већина и оклијеваоци.*

В. Ерцег (1979) утврдио је да се иновативношћу развијају позитивне особине личности наставника као што су: способност стварања позитивне климе у одјељењу и успостављање хармоничног односа са ученицима, радикализам, слободоумност, критичност, независност, самосталност и склоност ка експериментисању.

Разлози спорог оживљавања иновација у настави су бројни: недовољна мотивисаност наставника, недовољна оспособљеност за примјену савремене технике, страх од неуспјеха, подсмјех колега и сл.

Иновативан наставник увијек иде „корак испред других“. Ако је способен иновирати свој рад, показаће и своју *креативност.*

Креативност се може „схватити као могућност која је на располагању индивидуу да се развија, да се самопотврђује, да активно судјелује у стварању своје околине и да судјелује у преображају будућности“ (Landau, E., 1974, стр. 11).

М. Липовац (1992) ослањајући се на истраживања Холмана (Hallman, J. R., 1973) тврди да креативни учитељи код својих ученика подстичу: самоиницијативу и радозналост; дозвољавају им да се слободно креативно изразе; постављају отворена питања; подржавају ученикову жељу за информацијом; развијају интелектуалну флексибилност; допуштају ученицима да рукују разноврсним материјалом; упућују ученике да један проблем посматрају као једну цјелину или као дио већег проблема.

Експериментална истраживања (Gorham, J. and Christophel M. D., 1992) указују да понашање наставника доприноси мотивационом нивоу ученика. Резултати њихове студије показују да ученици доживљавају понашање наставника као један од фактора који доприноси њиховој укупној мотивацији.

У савременој настави природе и друштва основа креативности огледа се у мотивисаности и спремности наставника да код ученика развија способност да посматрају, мисле, уче, закључују и примјењују стечена знања у сагледавању алтернативних рјешења, обезбјеђујући широке могућности дјеловања, а поштујући јединственост ученика.

То значи да креативни наставници сами формирају своје технике рада које омогућују активно учење и унапређују креативне способности ученика. Иако постоје и објективни разлози некреативности ученика, улога наставника је пресудна, односно *одсуство креативности наставника резултира и некреативношћу ученика.*

Некреативно понашање наставника, које спутава креативност ученика, може да буде условљено низом фактора као што су: одбојан став према иновацијама; одсуство маштовитости; ригидност и нефлексибилност;

несигурност у себе и своје стручне компетенције; незаинтересованост за своје ученике и сл.

КОМУНИКАТИВНЕ СПОСОБНОСТИ НАСТАВНИКА

Комуникација је „вербални и невербални однос једне и више јединки помоћу знакова којим се преносе и примају одређене информације“ (Петрова-Ловановска, М., Петров, Н., Стевановић, М., 2004, стр. 178).

Комуникација се може дефинисати и као вербална и невербална размјена разумљивих информација између пошиљаоца и примаоца помоћу одређених знакова.

Вербална комуникација подразумијева усмену или писмену размјену информација, док се невербална комуникација односи на покрете тијела, изразе лица, физичку удаљеност између пошиљаоца и примаоца поруке и сл.

У традиционалној настави комуникација је, углавном, једносмјерна и у функцији је саопштавања информација. Наставник вербално шаље информације не чекајући реакције ученика којима су те информације намијењене. Таква комуникација не осигурава повратну информацију.

Савремена настава полази од стваралачке личности сваког појединца и на тим основама га укључује у образовне процесе којим се остварује развојни максимум у складу са индивидуалним могућностима и темпом напредовања. Оваква настава заснована је на двосмјерној комуникацији у којој, осим наставника, учествују и ученици. Наиме, ученик саопштава резултате свог рада, износи своје мишљење и ставове и учествује у активном разговору.

П. Јанковић (1998) издваја најзначајније црте личности које указују на развијену способност комуницирања: општа способност, способност вербалне и невербалне комуникације и емпатичност. Овај аутор посебну пажњу придаје способности *вербалног и невербалног комуницирања*.

За комуникацију је врло важна и *емпатичност*. Она, првенствено, представља разумијевање и прихватање ученика онаквим какав он јесте, а затим и способност уживавања у ситуације других. Учитељ треба да развија осјећај осјетљивости за друге, односно да подстиче емпатијске особине својих ученика, а то се најбоље остварује васпитним утицајем и личним примјером.

Ако индивидуализацију наставе посматрамо са становишта комуникацијско–интеракцијских односа можемо рећи да су развијене комуникативне способности наставника један од значајних фактора успјешне индивидуализације наставе уопште, па тако и наставе природе и друштва.

Будући да су васпитање и образовање интеракцијско-комуникативни процеси, а настава природе и друштва дио тог сложеног васпитно-образовног

система, може се закључити да она не би постојала без међусобне сарадње, интеракције и различитих видова комуникације.

ПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА

Квалитетна индивидуализација наставе природе и друштва темељи се на перманентном праћењу и одговарајућем разврставању ученика према способностима и другим особинама од релевантног значаја за успјешно савлађивање предвиђених програмских садржаја, те је за успјешну примјену и остваривање индивидуализације наставе природе и друштва неопходно да наставник добро познаје основне индивидуалне карактеристике ученика.

То се односи на: *интелектуалне способности, степен мотивације ученика, постигнуће ученика, однос према раду и учењу, емоционални однос према другима, ниво аспирације и развијеност радних навика, способност кориштења разноврсних извора знања, истрајност и самосталност у раду, склоност појединца ка одређеној области учења и сл.*

Н. Мијановић истиче да је очигледно „да интелектуалне способности, иако веома битне, нису једини фактори од значаја за успјех индивидуе у школи. То, заправо, значи да и ученици скромнијег менталног склопа и инертнијег нервног система, могу успјешно извршавати школске обавезе, уз нужан услов да се оне прилагоде њиховим способностима, потребама и аспирацијама“ (Мијановић, Н., 2009, стр. 785).

Иако су то, у основи, задужења педагога и психолога, наставник мора, у одређеној мјери, да познаје своје ученике, са становишта: прилагођавања циљева наставе, праћења и вредновања рада ученика, израде низова задатака објективног типа и примјене критеријума оцјењивања.

Посебно важна улога наставника огледа се у развијању кључних компетенција ученика које их оспособљавају за живот и рад и на тај начин стварју основу за даље учење, као и у пружању додатне подршке ученицима из осјетљивих друштвених група, талентованим ученицима и ученицима са тешкоћама у развоју, да остваре образовне и васпитне потенцијале у складу са сопственим могућностима.

Један од највећих проблема у савладавању овог, основног захтјева индивидуализације наставе јесте у недостатку јасно утврђених критеријума и инструмената чијом би се досљедном примјеном могле објективније идентификовати способности и друге особине личности ученика с обзиром на које би требало прилагођавати процес наставе и сазнања ученика.

Да би наставник познавао важније технике упознавања ученика треба:

- „да зна којим техникама се, слично истраживањима, ради научног сазнавања, могу открити разлози који су у вези са наставним успехом или неуспехом ученика;

- да зна како се могу прикупити и употребити чињенице које објашњавају деловање неких фактора на наставни успех или неуспех ученика;
- да је умешан да се са довољно разлога определи за одређену технику;
- да је умешан у састављању наставних тестова и других инструмената;
- да је компетентан интерпретирати добијене налазе“ (Јанковић, П., 1998. стр. 48).

Поступци које, у великој мјери, сам наставник може спровести у вези су са: *тестирањем, посматрањем, анкетањем, скалирањем, разговором са учеником или родитељима, коришћењем социометријске технике, увидом у ученички досије и сл.*

МАТЕРИЈАЛНО-ТЕХНИЧКИ УСЛОВИ ШКОЛЕ

Важна претпоставка за успјешну индивидуализацију наставе природе и друштва у вези је са задовољавањем материјалних услова. Организација наставних објеката и опреме треба да буде примјерена савременом развоју и потребама. То значи да наставни простор треба да се усклађује са постављеним циљевима и природом наставне грађе, односно да учioniчки простор и други простори за рад и учење треба да буду функционално опремљени, мобилни и да се прилагођавају различитим облицима рада.

Будући да настава природе и друштва пружа бројне могућности за реализацију програмских садржаја у специјализованим учioniцама или у природи, потребно је да се задовоље објективни услови за реализацију таквих врста наставе. У вези с тим школа треба да располаже: адекватно опремљеном и функционалном медијатеком, кабинетом, лабораторијом, односно школским вртом, економијом и сл. Овакав вид организације наставе природе и друштва пружа могућност стицања темељних теоријских знања, али и широке могућности за истраживање, експериментисање и непосредну примјену стеченог знања у пракси.

У образовању се све више јавља потреба за другачијим начином учења и стицања знања. Употребом различитих образовних медија у великој мјери се мијења квалитет знања. Настава постаје једноставнија, динамичнија, разноврснија, примамљивија, интересантнија, сврсисходнија и рационалнија. „Савремени медији омогућују наставницима да дио свог времена посвете значајнијим пословима и ефикаснијим контактом са ученицима они им обезбеђују вриеме за разговор, различита процењивања, нове идеје, флексибилнији прилаз у стицању информација и повратних информација“ (Ђорђевић, Ј., 1981, стр. 219).

Савремена образовна технологија заузима веома значајно мјесто у процесу индивидуализације наставе природе и друштва. Њена основна улога посматра се кроз „цјелисходан избор и синхронизовано комбиновање

различитих техничких уређаја за nastavу, рад и учење; обезбјеђење разноврсних izvora знања; кориштење интернета и других мултимедијалних paketa за учење, примјерених потребама њихових корисника, а чијом се употребом не омета рад других група и појединаца, који користе заједничку учионицу“ (Мијановић, Н., 2009, стр. 797).

У свјетлу савремених промјена, основни циљ наставника је одредити и примјенити одговарајуће методе и облике рада са постојећим техничким средствима која би омогућила и убрзала приказивање објективне стварности ученицима. Школа треба да располаже средствима модерне информатичке технологије (рачунари и модерни мултимедијални системи) која обезбјеђује сталну повратну информацију, треба да обогаћује наставни процес, омогућује ученицима да сами себе контролишу, а сваком појединцу да напредује својим темпом.

Најфлексибилније могућности за успјешно организовање квалитетне индивидуализације наставе природе и друштва имају мултимедијални системи.

Вриједност мултимедијалних програма огледа се у томе што „нуде могућност креирања електронских уџбеника са текстом, сликом, звучним анимацијама и филмовима тако да ученици могу самостално да напредују у овладавању наставних садржаја, да се врате на садржаје који им нису довољно јасни, да добију додатне и повратне информације у складу са својим могућностима и интересовањима“ (Симеуновић, В., Спасојевић, П., 2005. стр. 216).

Примјеном савремене образовне технологије ученицима се пружа могућност да рационалније размишљају, анализирају, закључују, да се увode у технику учења истраживањем, откривањем, рјешавањем проблема, што води трајнијем и ефикаснијем стицању знања.

Искуства из праксе показују да се у наставној пракси природе и друштва бољи резултати постижу ако се примјењују медији који се међусобно допуњавају и покрећу већи број рецептора. У таквим околностима пред наставнике се поставља велика одговорност у смислу избора оних образовних технологија које имају најефикаснију дидактичко-методичку вриједност, а да при том не нарушавају интегритет појединаца којима су намијењени.

ЗАКЉУЧАК

Учење и настава је смисао и суштина образовног процеса и представља једну од најсложенијих друштвених дјелатности коју је потребно учинити лакшом, примамљивијом, ефикаснијом, сврсисходнијом али и рационалнијом.

Садашњи напредак разних врста технологија, а поготово компјутерске, чије могућности тек почињемо да схватамо, измијенили су

начине досадашњег живота и рада, и зато је потребно снаћи се у њиховом коришћењу и примјени, посебно у васпитно-образовном раду, односно, припремити ученике за то.

У том смислу, сваки наставник треба да проучава наставну праксу, уочава и сам открива нове, савршеније моделе, облике и средства подучавања, као и начине и методе њихове примјене у процесу учења, а које ће подстицати самосталност, оригиналност, проницљивост и самоиницијативност сваког појединца.

У настави природе и друштва то може оставрити само наставник који добро познаје природу и суштину разноврсних модела индивидуализације и диференцијације наставе природе и друштва; који има развијене компетенције, односно који је спреман да прати токове савремене наставе иновирајући свој рад исказујући креативност; који је комуникативан и који добро познаје своје ученике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вилотијевић, М. и Вилотијевић, Н. (2008): *Иновације у настави*, Врање: Учитељски факултет.
2. Вујаклија, М. (1991): *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
3. Gorham, J. and Christophel M. D. (1992): *Students' Perceptions of Teacher Behaviors As Motivating and Demotivating Factors in College Classes*, На сајту: <http://professoryates.com/seu/Podcasts/Dissertation%20Research/SteveArticles11.12C/Gorham92StudentPerceptionsOfTeacherBehaviors.pdf>
4. Ђорђевић, Ј. (1981): *Савремена настава – организација и облици*, Београд: Научна књига.
5. Ђорђевић, Ј. (1996): *Иновације у настави*, Београд: Просвета.
6. Ђурић, Ђ. (2009): „Компетенције наставника и квалитет образовања ученика“ у: *Будућа школа II*, Зборник радова, Београд.
7. Ерцег, В. (1979): *Наставник у савременој настави*, Сарајево – Београд: Свјетлост – Завод за уџбенике.
8. Јанковић, П. (1998): „Учитељ као персонализујући фактор наставне индивидуализације и диференцијације“ у: *Особине ученика и модели диференциране наставе–чиниоци ефикасности основног образовања*, Сомбор: Учитељски факултет.
9. Јанковић, П. (2000): „Наставник у диференцираној и индивидуализованој настави“ у: *Диференцијација и индивидуализација наставе – основа школе будућности (зборник радова)*, Сомбор: Учитељски факултет.
10. *Key Competencies* (2002), Survey 5. Bruxelles: Eurydice, European Union.
11. Кундачина М. (1995): „Диференцирана настава природе и друштва као дидактичко–методичка иновација“ у: *Диференцијација и индивидуализација наставе–основа школе будућности*, Сомбор: Учитељски факултет.
12. Landau, E. (1974): *Psychologie der Kreativität*, München/Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
13. Липовац, М. (1992): *Образовање и инвентивно-иновативна креативност*, Бистричак: Нови Сад.
14. Мандић, П. (1972): *Иновације у настави и њихов педагошки смисао*, Сарајево: Завод за издавање уџбеника.

15. Мијановић, Н. (2009): *Индивидуализована настава као основна дидактичка парадигма школе будућности*, у: *Будућа школа (зборник радова II)*, Београд: Српска академија образовања.
16. Милијевић, С. (1999): *Иновирање наставе природе и друштва*, Бања Лука: Глас српски.
17. Митић, В. (1999): *Психолошки чиниоци прихватања иновација у настави*, Нови Сад: „Будућност“.
18. *Педагошка енциклопедија 2* (1989): Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
19. Петрова-Јовановска, М., Петров, Н., Стевановић, М. (2004): *Креативно вођење у вртићу и школи*, Тузла: Издавачко трговинско предузеће R&S.
20. Roe, R. A. (2002): What Makes a Competent Psychologist, *European Psychologist*, Vol. 7, No. 3.
21. Симеуновић, В. и Спасојевић, П. (2005): *Савремене дидактичке теме*, Бијељина: Педагошки факултет.
22. Солеша, Д. (2002): *Наставници у новом веку*, Норма, бр.1-2/2002, Сомбор: Учитељски факултет.
23. Сузић, Н. (2005): *Педагогија за XXI вијек*, Бања Лука: ТТ - Центар.